

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет фізичної культури
Кафедра теорії і методики фізичного виховання

Дипломна робота (проект)
магістра

з теми: «ПРОФІЛАКТИКА ВИНИКНЕННЯ ШКІДЛИВИХ ЗВИЧОК
УЧНІВ ЗНЗ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ»

Виконала: студентка 2 курсу, групи FKS1-M18
спеціальності 017 Фізична культура і спорт

Лісінська Юлія Олександрівна

Керівник: Мисів В. М., кандидат наук з фізичного
виховання та спорту, доцент

Рецензент: Стасюк І. І., кандидат наук з фізичного
виховання та спорту, доцент

Кам'янець-Подільський – 2019 рік

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ВИХОВАННЯ ВАЛЕОЛОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ДЛЯ ПРОФІЛАКТИКИ ШКІДЛИВИХ ЗВИЧОК УЧНІВ ЗНЗ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА	8
1.1 Ретроспективний аналіз сучасних підходів до виховання валеологічних цінностей учнів ЗНЗ	8
1.2 Соціальна потреба та підходи до профілактики шкідливих звичок вихованням валеологічних цінностей учнів ЗНЗ	24
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	45
2.1 Методи дослідження.....	45
2.2 Організація дослідження	50
РОЗДІЛ 3 МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ВАЛЕОЛОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ ЗНЗ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ І ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	52
3.1 Методика діагностики вихованості валеологічних цінностей учнів ЗНЗ.....	52
3.2 Експериментальна перевірка педагогічних умов виховання валеологічних цінностей учнів ЗНЗ	60
3.3 Аналіз результатів експерименту	76
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВООЗ	–	Всесвітня організація охорони здоров'я;
ЕСПАД (ESPAD)	–	Європейське опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин
ООН	–	Організація об'єднаних націй
ЗНЗ	–	загальноосвітній навчальний заклад
НР	–	Health promotion (анг. просування здоров'я)
ЮНІСЕФ	–	Дитячий Фонд ООН
ЮНЕСКО	–	Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури
ФРЕШ (FRASH)	–	концентрація ресурсів на ефективне забезпечення охорони здоров'я в школах
ЕСПАД (ESPAD)	–	Європейське опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин

ВСТУП

Актуальність дослідження. Ставлення людини до власного здоров'я історично формувалося виключно як до того, що дається від природи, і на що вплинути фактично не можливо. З розвитком медицини це ставлення змінювалося. Здоров'я почали сприймати як об'єкт суто медичного впливу, категорію, що є протилежною терміну «хвороба». Такий підхід застосовувався протягом багатьох десятиліть і сприяв закріпленню у свідомості суспільства міцних зв'язків між здоров'ям і медициною, визначення самого терміну «здоров'я» – виключно як відсутність хвороб [43, с. 114-117].

Техногенний розвиток суспільства, що бурхливо відбувається із середини минулого сторіччя, суттєво змінив соціоекологічне середовище людини, чим вплинув на стан її здоров'я. Штучні умови існування (кондиційоване повітря, штучне освітлення, малорухливий спосіб життя, колосальне інформаційне навантаження) призвели до різкого погіршення стану здоров'я та підштовхнули до пошуку шляхів його поліпшення. Дослідження здоров'я людини показали, що його стан залежить не лише від спадкових ознак і умов її проживання, але і від власного ставлення до нього. У преамбулі до Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я, прийнятому у 1946 року, значно ширше визначений і сам термін «здоров'я», а саме: «здоров'я – стан повного фізичного, психічного, соціального та духовного благополуччя, а не лише відсутність хвороб і фізичних вад». Наведене сприяло тому, що наукова думка почала розглядати проблему здоров'я населення як одну з таких, від ступеню розв'язання якої залежать не лише темпи та напрями подальшого розвитку людства, а й сама можливість його існування в майбутньому як біологічного виду *Homo sapiens* [103, с. 216-229].

Конституцією України життя та здоров'я людини визначені як найвищі соціальні цінності. Подібні норми знайшли своє відображення й у новій редакції Закону України «Про освіту», прийнятому у вересні 2017 року. Так, у статті 6

«Засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності», однією із засад визначено: «формування культури здорового способу життя».

Реалізація зазначених завдань у закладах освіти здійснюється вже тривалий час, але поруч із цим Міністерство охорони здоров'я України продовжує публікувати не втішну офіційну статистику, згідно якої з початком навчання дітей у школі спостерігається різке погіршення показників захворюваності, в тому числі майже вдвічі більше виявляється дітей із дефектами мови, у 3,4 рази збільшується кількість дітей із зниженням гостроти зору та в 4,2 рази збільшується кількість дітей із порушенням постави; завершення навчання у школі учнів 9-11 класів характеризується прогресуванням цих і інших патологій, а понад 70% випускників наших шкіл мають рівень здоров'я нижче за середні показники. Аналіз діяльності сучасних закладів середньої освіти також свідчить, що проблема ціннісного ставлення до здоров'я і здорового способу життя не стала об'єктом належного теоретико-методологічного її осмислення.

Об'єкт дослідження: процес профілактики шкідливих звичок вихованням валеологічних цінностей учнів ЗНЗ у процесі навчальної і позаурочної діяльності.

Предмет дослідження: педагогічні умови профілактики шкідливих звичок вихованням валеологічних цінностей дітей-підлітків у процесі навчальної і позаурочної діяльності.

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми та вивчення практики функціонування сучасного закладу, що забезпечує здобуття загальної середньої освіти, виокремити, обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови профілактики шкідливих звичок вихованням валеологічних цінностей учнів ЗНЗ у навчальній і позаурочній діяльності.

Для досягнення поставленої мети в ході дослідження вирішувались такі **завдання:**

1. Здійснити ретроспективний аналіз підходів до профілактики шкідливих звичок учнів ЗНЗ вихованням валеологічних цінностей особистості.

2. Уточнити сутність і структуру поняття «валеологічні цінності дітей-підлітків».

3. На основі виокремлених критеріїв і показників розробити методичку діагностики рівня вихованості валеологічних цінностей дітей-підлітків.

4. Виокремити, обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов виховання валеологічних цінностей дітей-підлітків.

Для розв'язання поставлених завдань було використано комплекс **методів** наукового **дослідження**, а саме: теоретичного рівня (аналіз літературних, нормативно-правових та практичних джерел, синтез, порівняння й узагальнення наукових положень для обґрунтування педагогічних умов ефективної реалізації методички формування валеологічних цінностей дітей-підлітків); емпіричного рівня (метод експертних оцінок, анкетування, спостереження, бесіда, інтерв'ю, експеримент констатувальний і формувальний тощо); статистичні методи для опрацювання отриманих експериментальних даних.

Практичне значення магістерської роботи полягає в підвищенні ефективності вирішення специфічних задач профілактики шкідливих звичок учнів ЗНЗ вихованням валеологічних цінностей у навчальній і позаурочній діяльності.

Отримані результати можуть бути використані в практиці роботи загальноосвітніх навчальних закладів, муніципальних освітніх установ, професійно-технічних училищ, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, у процесі підготовки студентів педагогічних та класичних вузів і на курсах підвищення кваліфікації вчителів фізичної культури, викладачів, тренерів, педагогів-реабілітологів, учителів валеології та дефектології.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на V Всеукраїнській студентській науковій конференції «Актуальні проблеми та перспективи розвитку сучасної освіти і науки України» (м. Кам'янець-Подільський, 12 березня 2019 року).

Публікації. Результати дослідження за темою кваліфікаційної (дипломної) роботи магістра висвітлені в одній науковій статті.

Структура та обсяг дипломної роботи магістра. Дипломна робота викладена на 95 сторінках, з яких – 84 основного тексту, ілюстрована 4 рисунками

і 4 таблицями, складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків та зі списку 117 використаних літературних джерел.

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено теоретичне узагальнення проблеми виховання валеологічних цінностей дітей-підлітків у процесі навчальної і позаурочної діяльності, на основі ретроспективного аналізу міжнародного досвіду розбудови системи формування здорового способу життя, аналізу кращих вітчизняних проектів запропоновано нове практичне її вирішення, що полягає в обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності впровадження організаційно-педагогічних умов реалізації методики виховання валеологічних цінностей дітей-підлітків на основі формування життєвих навичок. Проведене дослідження підтвердило висунуту гіпотезу та дало об'єктивні підстави сформулювати такі висновки:

1. За результатами здійсненого ретроспективного аналізу міжнародного досвіду впровадження системи формування здорового способу життя (health promotion), на основі теоретичного аналізу наукової психолого-педагогічної, соціологічної, медичної літератури з'ясовано, що формування здорового способу життя як система у сучасному вигляді почала формуватися в світі з 1974 року з публікації звіту міністра охорони здоров'я і добробуту Канади М. Лалонда «Новий підхід до охорони здоров'я канадців» («A new perspective on the health of Canadians»). Подальшому розвитку цієї системи сприяли ряд документів, прийнятих Всесвітньою організацією охорони здоров'я: «Оттавська хартія» (1986 р.), Люблінська хартія з реформування охорони здоров'я (1996 р.), Всесвітня декларація охорони здоров'я та Концепція «Здоров'я для всіх у XXI столітті» («Здоров'я 21», 1998 р.), які забезпечили набуття формуванням здорового способу життя статусу загально визнаної системи дій і наукової дисципліни зі своєю ідеологією, теорією, методологією, методикою і практикою, відповідною системою управління. Також важливу роль відіграв Всесвітній форум з освіти, що відбувався у Дакарі (Сенегал) у квітні 2000 року. На форумі ВООЗ, ЮНІСЕФ, ЮНЕСКО та Світовий банк дійшли згоди про співпрацю з метою упровадження

ефективної освітньої програми в галузі здоров'я у загальноосвітніх школах. Прийнята рамка, названа ФРЕШ «Спрямування ресурсів на забезпечення ефективної охорони здоров'я у школі», закликає к одночасній реалізації чотирьох важливих ключових компонентів у всіх школах, серед яких й запровадження освіти в галузі здоров'я на основі життєвих навичок (life skills education).

Сучасна система шкільної валеологічної освіти в Україні, якій передували різні за ефективністю спроби включити до шкільної програми питання здорового способу життя, сформувалася в 2005 році й продовжує своє активне становлення і сьогодні. Позитивним є реалізація трьохкомпонентної моделі за якої виховання валеологічних цінностей здійснюється в рамках самостійного навчального предмета, розширюється у відповідних темах інших предметів і доповнюється позаурочною діяльністю.

Конституцією України життя та здоров'я людини визначені як найвищі соціальні цінності. Подібні норми знайшли своє відображення й у новій редакції Закону України «Про освіту», прийнятому у вересні 2017 року. Загалом огляд літератури дозволяє зробити висновок, що для виконання одного з пріоритетних завдань освіти – формування свідомого ставлення учнів до свого здоров'я, конкретним результатом навчання має бути розвиток життєвих (психосоціальних) навичок учнів, зокрема таких, як вміння прийняття рішень, вирішення проблем, творчого та критичного мислення, спілкування, самооцінки та почуття гідності, чинити опір тиску, міжособистісних відносин, подолання емоцій та стресу, співчуття, відчуття громадянина.

2. У науковій педагогічній літературі дедалі частіше зустрічається термін «валеологічні цінності». Адже саме підхід до формування здорового способу життя дітей і підлітків на основі ціннісних орієнтацій на думку більшості фахівців є результативним. Проте проведений огляд літератури показав необхідність уточнення цього терміну. Для визначення сутності поняття «валеологічні цінності дітей-підлітків» нами було застосовано метод експертної оцінки. Ґрунтуючись на визначенні цінностей як того, що відчуття людей диктують визнати таким, що стоїть над всім і до чого можна прагнути, споглядати, відноситися з повагою,

визнанням; визначенні валеології як напряму знань про здоров'я людини, про шляхи його забезпечення, формування і збереження в конкретних умовах життєдіяльності; та результатах опитування експертів, ми розуміємо, що валеологічні цінності дітей-підлітків – це світоглядна орієнтація учнів і студентів, що визначає ставлення до здоров'я як до особистої і соціальної вартості та яка виявляється у поведінці, спрямованої на збереження і зміцнення здоров'я людини. До складових валеологічних цінностей дітей-підлітків ми включаємо: ведення здорового способу життя; правильне харчування; фізичну активність; гігієнічні навички; моральність; розумовий і творчий розвиток; соціалізацію, правильне поводження серед людей, нормальні стосунки із близькими; ставлення до природи.

3. На основі аналізу наукових психолого-педагогічних джерел і відповідно до мети нашого дослідження визначені валідні критерії та показники, які покладено в основу методики діагностики вихованості валеологічних цінностей дітей-підлітків: когнітивний (поінформованість про комплексний підхід до визначення здоров'я, розуміння його природи та чинників, які на нього впливають; готовність до ведення здорового способу життя; наявність рівня знань, необхідного для формування власної системи здорового способу життя), ціннісний (сформованість ставлення до здоров'я як до однієї із найважливіших життєвих цінностей; негативне ставлення до тютюнокуріння, вживання алкоголю, наркотиків; позитивне ставлення до цінностей здорового способу життя (активна життєва позиція; задоволення процесом навчання, фізичний і духовний комфорт, повноцінний відпочинок; збалансоване раціональне харчування; регулярна рухова активність; психофізіологічне задоволення в сім'ї; прагнення до економічної і матеріальної незалежності; дотримання особистої гігієни, раціонального добового режиму; відсутність шкідливих звичок), емоційно-мотиваційний (усвідомлення потреби в турботі про своє здоров'я; намір дотримуватися здорового способу життя, не вживати алкоголь і інші наркотики; намір утримуватися від позашлюбних статевих стосунків), діяльнісний (уміння розв'язувати конфлікти, відстоювати свою точку зору; уміння відмовитися від пропозиції вжити алкоголь,

спробувати інші наркотики, сказати «ні» на інші небажані пропозиції; уміння прийняти усвідомлене рішення щодо створення індивідуальної системи здорового способу життя).

4. Спираючись на визначені критерії і показники сформовано трирівневу шкалу діагностики вихованості валеологічних цінностей дітей-підлітків – високий, середній і низький рівні. Кількісні та якісні результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що значна частина контрольних груп учнів і студентів мають низький рівень сформованості валеологічних цінностей – 42,7 %, середній рівень встановлено у 45,4 %, а високий – лише 11,9 %. Такий рівень сформованості валеологічних цінностей корелюється й з оцінками фахівців стану здоров'я цієї вікової категорії дітей-підлітків: за даними Міністерства охорони здоров'я України понад 70% випускників наших шкіл мають рівень здоров'я нижче за середні показники.

5. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови виховання валеологічних цінностей дітей-підлітків на основі формування життєвих навичок у процесі навчання та позаурочній діяльності.

На основі проведеного аналізу літературних джерел і результатів експерименту ми виокремили наступні педагогічні умови виховання валеологічних цінностей дітей-підлітків у процесі навчальної і позаурочної діяльності: забезпечення готовності учасників освітнього процесу до виховання валеологічних цінностей; залучення учнів, студентів до активної участі в суспільно-корисній діяльності з метою формування життєвих навичок; насичення навчальних дисциплін і виховних заходів змістом, який підкреслює цінність здоров'я, як необхідної передумови успішної самореалізації.

Проведений експеримент переконливо довів важливість забезпечення наведених педагогічних умов для підвищення ефективності виховання валеологічних цінностей дітей-підлітків.

За результатами дослідження розроблено рекомендації щодо підвищення ефективності виховання валеологічних цінностей дітей-підлітків у процесі навчальної і позаурочної діяльності і рекомендації щодо відбору змісту освіти для

навчання здоровому способу життя у закладах загальної середньої освіти, інших закладів, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми виховання валеологічних цінностей дітей-підлітків. Потребують подальшого вивчення нові кращі вітчизняні та зарубіжні методики формування здорового способу життя, мотивації на його ведення. Враховуючи актуальність зазначеної теми, рекомендовано при розробленні державних стандартів базової і повної загальної середньої освіти передбачити окрему здоров'язбережну освітню галузь, включити відповідні факультативні курси до програм підготовки здобувачів вищої освіти усіх спеціальностей, у першу чергу, педагогічного спрямування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова С.В. Суспільно корисна діяльність як засіб формування особистості. Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». Харків, 2015. Вип. 49. С. 137-145
2. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Казань: Изд-во КГУ, 1988. 238 с.
3. Антонова О. Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2007. 472 с.
4. Балакірева О. М., Ващенко Л. С., Сакович О. Т. та ін. Навчання здоровому способу життя на засадах розвитку навичок через систему шкільної освіти. Київ: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2004. 108 с.
5. Беленька Г. В., Богініч О. Л., Машовець М. А. Здоров'я дитини – від родини. Київ, 2006. 220 с.
6. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Том 1. Чернівці: Букрек, 2015. 840 с.
7. Біла книга національної освіти України. Акад. пед. наук України; за ред. В. Г. Кременя. К., 2009. 185 с.
8. Болотов Б. В. Здоровье человека в нездоровом мире. 2-е изд. СПб.: Питер. 2014. 512 с.
9. Брегг Пол. Лучшие методики оздоровления. М.: АСТ, Сова, Харвест, 2007. 224 с.
10. Валецька Р. О. Основи валеології. Підручник. Луцьк: Волинська книга, 2007. 348 с.
11. Ващенко Л. С., Бойченко Т. Є. Основи здоров'я: Книга для вчителя. Київ: Генеза, 2005. 240 с.
12. Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі: Навчально-методичний посібник / за ред. А. Б. Кочарян, Н. І. Гуцїна. Київ, 2011. 100 с.

13. Виховання особистості в контексті професійної підготовки студентів аграрних вищих навчальних закладів: колективна монографія. За заг. ред. проф. С. М. Ніколаєнка. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2015. 400 с.

14. Воронцова Т. В. Вчимося жити разом. Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я». URL: <https://drive.google.com/drive/folders/0Bzt9FAqrO9WcLXZwZVlJaFBCS3> (дата звернення: 12.10.2018 р.).

15. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. Основи здоров'я: Посібник для вчителя. Київ: Алатон, 2005. 264 с.

16. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. Школа проти СНІДу. Профілактика ризикованої поведінки: Посібник для вчителя. К.: Алатон, 2004. 256 с.

17. Гогулан М. Лучшие рецепты от Майи Гогулан. М.: АСТ, 2009. 633 с.

18. Горяна Л. Г. Збалансоване та раціональне харчування як здоров'язбережувальна технологія в освіті. К.: 2013. 298 с.

19. Горяна Л. Г. Науково-педагогічні основи модернізації впровадження здоров'язбережувальних технологій у шкільні дисципліни. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2012. Вип. 4. С. 23-31.

20. Горяна Л. Г. Формування готовності педагогічних працівників до впровадження здоров'язбережувальних технологій у системі інститутів післядипломної педагогічної освіти. Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія. 2013. № 20. С. 45-48.

21. Грибан В. Г. Валеологія: Підручник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 214 с.

22. Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti> (дата звернення: 20.04.2018 р.).

23. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>

(дата звернення: 03.06.2019 р.).

24. Дурманенко О. Теоретичний аналіз поняття «педагогічні умови» в контексті моніторингу виховної роботи у вищому навчальному закладі. Молодь і ринок. №7 (90), 2012. С. 135-138.

25. Завалевський Ю. І. Конкурентоспроможний вчитель: теорія і практика: Навчальний посібник. Чернівці: Букрек, 2010. 216 с.

26. Закон України «Про загальну середню освіту» URL <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14> (дата звернення: 08.06.2019 р.).

27. Закон України «Про освіту» (1991 рік) URL <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> (дата звернення: 08.06.2019 р.)

28. Законодавчі акти України з питань освіти. Голова редакційної колегії С.М. Ніколаєнко. Верховна Рада України. Комітет з питань науки і освіти: офіц. вид. К.: Парламентське видавництво, 2004. 404 с.

29. Звездина М. Л. Разнообразие научных подходов к формированию здорового образа жизни обучающихся. Научный диалог. 2013. №8 (20) С. 8- 23.

30. «Здоровье 21 – здоровье для всех в 21-ом столетии». Европейская серия «Здоровье для всех». Копенгаген, 1998. № 5. 44 с.

31. Золотухіна С. Т. Тенденції розвитку виховуючого навчання. АПН України, ХДПУ ім. Г.С.Сковороди. Х. : Основа, 1995. 292 с.

32. Золотухіна С. Т. Виховуюче навчання в період українського Відродження. Педагогіка та психологія. 2014. Вип. 46. С. 180-193.

33. 59 Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посібник. Міжрегіон. акад. упр. персоналом. К.: МАУП, 2000. 312 с.

34. Іващук Л. Ю. Валеологія : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. 400 с.

35. Історія педагогіки. Курс лекцій. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-504.html> (дата звернення: 19.04.2019 р.).

36. Кириленко С. В. Соціально-педагогічні умови формування культури здоров'я старшокласників : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2004. 17 с.

37. Кнейпп Себастьян. Мое водолечение. Домашняя аптека: Пер. С немец. К.: МП "Лілея", 1993. 224с.
38. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. Наука і освіта. Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України. Одеса. 2008. № 4-5. С. 28-33.
39. Коменский Я. А., Локк Дж., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / [сост. В. М. Кларин, А. Н. Джуринский]. М.: Педагогика, 1988. 416 с.
40. Конституція України. URL <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 24.05.2019 р.)
41. Кречетов О. С. Витоки ідеї формування здорового способу життя (друга половина XIX – початок XX ст.). Педагогічні науки: зб. наук. праць. Полтава, 2011. С. 97-102.
42. Краевский В. В. Методология педагогики: новый этап : учебное пособие для студентов высших учебных заведений. М.: издательский центр «Академия», 2006. 400 с.
43. Культура життєвого самовизначення. Частина 1. Початкова школа. Методичний посібник / наукове керівництво та редакція І. Д. Зверєвої. К. 2003. 288 с.
44. Культура життєвого самовизначення. Частина 2. Середня школа. Методичний посібник / наукове керівництво та редакція І. Д. Зверєвої. К. 2003. 536 с.
45. Кыверялг А. А. Вопросы психологической диагностики в детской и педагогической психологии. О диагностике психического развития личности. Таллин: НИИ педагогики ЭССР, 1974. 145 с.
46. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения : в 2-х т. М.: Педагогика, 1983. 392 с.
47. Лещук Н. О. Програма факультативного курсу «Сприяння просвітницькій роботі «рівний-рівному» щодо здорового способу життя серед молоді України. Навч.-метод. посібник. К.: Наш час, 2007. 52 с.

48. Лісіна Л. Н. Науково-дослідницька діяльність учителя. Запоріжжя: Диво, 2007. 200с.

49. Люди и ВИЧ. Книга для неравнодушных. Ответственный редактор. Е. Пурик. МБФ «Международный Альянс по ВИЧ/СПИД в Украине». К.: 2004, 528 с.

50. Малімон Л. Я., Пашкіна А. М. Гармонізація індивідуальних та групових організаційних цінностей в місцевих органах виконавчої влади : Навч.-метод. посібник. Луцьк: СПД Галяк Жанна Володимирівна, 2014. 136 с.

51. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. Соціалізація особистості: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. К.: Логос, 2000. Вип. 2. С. 153-161.

52. Маценко Л. М., Сопівник Р. В. Методичні рекомендації наставникам студентських груп щодо виховання здорового способу життя. Київ: ДАКККіМ, 2009. 40 с.

53. Медико-біологічні основи валеології. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Під редакцією П. Д. Плахтія. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2000. 408 с.

54. Методика оздоровлення Поля Брега. URL: <http://www.medum.com.ua/metodika-polya-brega/> (дата звернення: 02.02.2019 р.).

55. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Навчальний посібник. 2-е вид. К.: 1999р. 350 с.

56. Навички заради здоров'я. Навчальний посібник. Інформаційна серія ВООЗ «Здоров'я в школі. К.: ВКТФ «Кобза». 2004. 123 с.

57. Найн А. Я. Инновации в образовании: монография. Челябинск: ИПР МО РФ, 1998. 288 с.

58. Наши подростки. Воспитывать, понимать, любить. М.: "Клевер-медиа-групп", 2014. 380 с.

59. Ніколаєнко С. М., Шинкарук В. Д., Рудень Д. М., Сопівник Р. В., Сопівник І. В., Петрів Г. В., Кушнір А. О., Мойсєєв В. В., Давидова О. П. Програма виховання студента: «Фахівець, громадянин, патріот»: навч.-метод. посіб. Київ: «Ай Си Ес – Актив», 2016. 75 с.

60. Оржеховська В. М., Пилипенко О. І., Андрущак Л. І. Концепція освіти «рівний – рівному» щодо здорового способу життя серед молоді України: навч.-метод. посібник. К.: Навч. книга, 2002. 23 с.

61. Основи здоров'я. Навчальна програма для 5-9 класів URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>

62. Педагогіка: Хрестоматія / Уклад. А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. 2-ге вид., стер. К.: Знання-Прес, 2006. 700 с.

63. Педагогічний словник / АПН, Ін-т педагогіки; підгот. Н. Б. Копиленко [та ін.]; відп. ред. М. Д. Ярмаченко. К.: Педагогічна думка, 2001. 516 с.

64. Плахтій П. Д., Страшко С. В., Підгорний В. К. Вікова фізіологія і валеологія. Лабораторний практикум. Вид. 2-е доповнене та перероблене / За редакцією П.Д. Плахтія: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2010. 308 с.

65. Показники та соціальний контекст формування здоров'я підлітків: моногр. / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, Д. М. Павлова та ін. ; наук. ред. О. М. Балакірева. Київ: ЮНІСЕФ, Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка, 2014. 156 с.

66. Пономаренко В. С., Воронцова Т. В. Профілактика ВІЛ-інфікування на засадах розвитку життєвих компетентностей: Матеріали Всеукраїнської конференції. К.: Алатон, 2006. 142 с.

67. Про Національну програму виховання дітей та учнівської молоді в Україні. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-98601-04/ed20040701/find/sp:side:max25?text=%C2%E8%F5%EE%E2%F3%FE%F7%E5+%ED%E0%E2%F7%E0%ED%ED%FF> (дата звернення: 19.04.2019 р.).

68. Роганова М. В. Культурологічні аспекти виховання студентів вищих навчальних закладів. Духовний розвиток особистості : методологія, теорія і практика: зб. наук. праць. Луганськ: Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2013. Вип. 5 (52). С. 196-205.

69. Сайт Міністерства охорони здоров'я України URL <http://www.moz.gov.ua/> (дата звернення: 14.07.2019 р.).

70. Сатанівська О. Д. Вправи з розвитку життєвих навичок на уроках «Основ здоров'я»: Інформаційна збірка вправ для виконання учнями на уроках «Основ здоров'я». Умань, 2011.

71. Сафонцев С. А., Черных О. В. Диагностико-квалиметрические методы исследований принципов организации компетентного образования / Вестник ВГУ. Серия: Проблемы высшего образования. 2013. №2. С. 148-154.

72. Сафонцев С. А., Сафонцева Н. Ю. Квалиметрический подход в образовании. Стандартизация ситуаций неопределенности учебных модулей/ Образование и наука. 2015. №7 (126)., С. 62-74.

73. Сафонцев С. А., Сафонцева Н. Ю. Модульное структурирование учебной дисциплины. Вестник ВГУ. Серия: Проблемы высшего образования. 2015. №3, С. 43-48.

74. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності. Навч. посіб. К.: Вища школа, 2004. 335 с.

75. Сергієнко Л. П. Тестування рухових здібностей школярів. Київ, 2001. 439 с.

76. 123 Система природного загартовування П. Іванова «Детка». URL: <http://megasite.in.ua/72587-sistema-zagartovuvannya-p-ivanova-ditinko.html> (дата звернення: 04.04.2019 р.).

77. Сопівник І. В. Виховуюче навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія». 2015. № 220. С. 166-171.

78. Сопівник Р. В. Виховання лідерських якостей студентів аграрних вищих навчальних закладів: [монографія]. 2-ге видання доповнене. Київ: «ЦП «Компринт», 2014. 533 с.

79. Сопівник Р. Курс лекцій з педагогіки (для студентів напряму підготовки «Філологія»). К.: ЦП «Компринт», 2014. 172 с.

80. Соціально-просвітницькі тренінги з формування мотивації до здорового способу життя та профілактики ВІЛ/СНІДу/За редакцією С.В. Страшка. Навчально-методичний посібник для викладачів валеології, основ медичних знань та безпеки життєдіяльності, вчителів основ здоров'я, студентів вищих педагогічних навчальних закладів. 2-е вид., переробл. і допов. Київ: Освіта України, 2006. 260 с.

81. Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я. URL http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_599 (дата звернення: 18.05.2019 р.).

82. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. Під загальною редакцією В. Андрюшенка. К.: "К.І.С.", 2003. 296 с.

83. Сухомлинский В. Сердце отдаю детям. Научно-популярное издание. Харьков: «Акта», 2012. 564.

84. Тарарак Н. Ціннісні орієнтири як складник формування комунікативної компетентності студентів мистецьких навчальних закладів України // Педагогічні науки: Збірник наукових праць. Випуск 2 (58). Полтава, 2013. С. 78-84.

85. Тестові технології оцінювання компетентностей учнів: посібник / за ред. Ляшенка О. І., Жука Ю. О. Київ: Педагогічна думка, 2015. 181 с.

86. Ткачова Н. О. Аксіологічні засади педагогічного процесу в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах: автореф. дис. ... докт. пед. наук. Луганськ, 2007. 44 с.

87. Травинка В. М. Тропинка к здоровью. СПб.: Издательство "Питер", 2000. 224 с.

88. Указ Президента України № 344/2013 Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. URL:

http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf (дата звернення: 06.09.2018 р.).

89. Українське покоління Z: цінності та орієнтири/ Результати загальнонаціонального опитування. Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2017. 136 с.

90. Федько О. Здоровий спосіб життя як цінність: проблеми формування. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса: Збірник наукових праць. К., 2009. Вип. 43. С. 369-379.

91. Фізична культура в школі: 5-11 класи : методичний посібник \ за загальною редакцією С. М. Дятленка. К.: Літера ЛТД, 2011. 368 с.

92. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К.: Видавничий центр «Академія», 2001. 528 с.

93. Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи/ за ред. О.Яременко, О.Балакірева, О.Вакуленко та ін. К.: Український ін-т соціальних досліджень 2000/ URL: <http://www.health.gov.ua/health.nsf/7cd1e76cd2c16dd6c12565fb002be32d/79a9a308803a86dfc22569fb0031c486?OpenDocument>.

94. Формування та реалізація державної молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації. Тернопіль: ТОВ «Тернограф», 2017. 100 с.

95. Хей Луиза. Полная энциклопедия целительных методик; пер. с англ. Л. Н. Савельевой. Од.: " Издательский дом Луизы Л. Хей", 2003. 608 с.

96. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе : учеб.-метод. пособие. Київ : Рад. шк., 1985. 144 с.

97. Шиян О. Державна освітня політика з питань забезпечення здорового способу життя молоді : монографія. Л., 2010. 296 с.

98. Шиян О. І. Здорова школа: аспекти моніторингу : метод. посіб. Львів: ЛДУФК, 2013. 50 с.

99. Шиян О. Реалізація методики формування здоров'язберігаючої компетентності серед молоді у школах Львівщини. Педагогічна думка. 2017. № 3. С. 13-18.

100. Шиян О. Роль учнівського самоврядування у розбудові здорової школи. Педагогічна думка. 2017. № 3. С. 3-12.
101. Шиян О. І. Формування ціннісних орієнтирів молоді у контексті збереження та зміцнення здоров'я (з досвіду упровадження міжнародних програм). Проблеми освіти. 2008. № 56. С. 65-69.
102. Шойфет М. С. Сто великих врачей. М.: Вече, 2004. 528 с.
103. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2016 рік / МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». Київ, 2017. 516 с.
104. Щуркова Н. Е. Когда урок воспитывает : нравственный аспект. М. : Педагогика, 1981. 128 с
105. Я – моє здоров'я – моє життя: Навчально-методичний посібник. К.: Навч. книга, 2004. 256 с.
106. Якса Н. В. Основи педагогічних знань: навч. посіб. К.: Знання, 2007. 358 с.
107. A supplement to the 2011 ESPAD Report. The Swedish Council for information on Alcohol and Other Drugs (CAN) and the authors Stockholm, 2013. 183 p.
108. Lalonde M. A new perspective on the health of Canadians. A working document. Ottawa: Government of Canada, 1974. 77 p.
109. Life Skills Approach to Child and Adolescent Healthy Human Development. L. Mangrulkar, C.Vince Whitman, M. Posner. Pan American Health Organization, 2001. 61p.
110. Mittelmark M., Kickbusch I., Rootman I., Scriven A. and Tones K. Health Promotion Schools. Encyclopedia of Public Health. London: Elsevier, 2008. 631 p.
111. Sundsvall Statement on Supportive. Environments for Health, 9-15 June 1991, Sundsvall, Sweden. Geneva, World Health Organization, 1991. 6 p.
112. 182 The Ljubljana Charter on Reforming Health Care, 18 June 1996, Member States of WHO in Ljubljana, Slovenia, 1996. 8 p.

113. The Ottawa Charter for Health Promotion. First International Conference on Health Promotion, Ottawa, 21 November 1986. 5 p.

114. The 1995 ESPAD Report. Alcohol and other drug use among students in 26 European countries / B. Hibell, B. Andersson, T. Bjamason, A. Kokkevi, M. Morgan, A. Narusk. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other drugs (CAN), The Pompidou Group at the Council of Europe, Stockholm, 1997. 294 p.

115. The 1999 ESPAD Report. Alcohol and other drug use among students in 30 European countries/B. Hibell, B. Andersson, S. Ahlstrom, O. Balakireva. T. Bjarnason, A. Kokkevi, M. Morgan / The Swedish Council for Information on Alcohol and Other drugs (CAN), The Pompidou Group at the Council of Europe, Stockholm, 2000. 362 p.

116. The 2007 ESPAD Report. Alcohol and Drug Use Among European 17-18 Year Old Students, 2007. 156 p.

117. The 2012 ESPAD impact survey. Hibell B. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Lisbon, Portugal, 2014. 40 p.